

ТРАДЫЦЫЯ ПЕРАКЛАДУ XXX ОДЫ ГАРАЦЫЯ («ПОМНІК») У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

М. А. Драгун

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
macviejdrahun@gmail.com;
навуц. кір. – Ю. А. Сядзініна-Баркоўская*

Квінт Гарацы Флак – адзін з найбуйнейшых рымскіх паэтаў эпохі прынцыпату Актавіяна Аўгуста. Адным з найвядомейшых ягоных твораў з’яўляецца XXX ода, альбо «Помнік», у якой аўтар расказвае пра свае заслугі перад паэзіяй. У артыкуле даследуюцца пераклады XXX оды Гарацыя такімі паэтамі, як Максім Багдановіч, Андрэй Хадановіч і Антон Францішак Брыль. Пераклады разглядаюцца з пункту перадачы памеру, вобразаў і сінтаксічных канструкцый. Даследаванне дазваляе прасачыць традыцыю перакладу дадзенага антычнага аўтара, выявіць адрозненні перакладаў і арыгінала, а таксама перакладаў між сабой. Практычным вынікам даследавання з’яўляецца ўласны пераклад «Помніка».

Ключавыя словы: Помнік; беларускі пераклад; антычная літаратура; XXX ода; Гарацы.

Храналагічна першым перакладам Гарацыя ў беларускай літаратуры быў пераклад Максіма Багдановіча. Паэт ставіў за мэту ўвесці беларускую літаратуру ў агульнаеўрапейскі кантэкст і давесці вартасць беларускае мовы як мовы паэзіі. Сваім перакладам ён уводзіць новы для беларускай паэзіі памер – малы асклепіядаў верш. Такім чынам пераклад блізкі да арыгінальнага тэксту не толькі паводле зместу, але і паводле формы:

Лепшы медзі сабе памятник справіў я,
Болей ўсіх пірамід царскіх падняўся ён;
Не зруйнае яго сівер, ні едкі дождж,
Ні гадоў чарада, вечнага часу рух.
Не саўсім я памру, лепшая часьць мяне
Не зазнае хаўтур; слава мая ўвесь час
Між патомкаў расьці будзе, пакуль ўсхадзіць
Зможа зь дзевай удвух на Капітольлі жрэц.
Аба мне гаварыць будучь: «Раджоны там,
Дзе шумлівы Аўфід шпарка ў палях імкне,
Дзе царыць над людзьмі бедны вадой Танай, —
Ён да славы дайшоў, хоць і не панам быў».
Першы стаў я складаць на эолійскі лад
Ў нашым родным краю песьні пад лірны звон.
Ўсе заслугі мае, Муза, з пашанай зліч
І лаўровым вянком мне валасы пакрый [2, с. 42–43].

А. Хадановіч вельмі ўдала падкрэслівае характэрную асаблівасць малога асклепіядавага верша ў дачыненні да дадзенага твора: «Мэтрыка

твору напраўду нагадвае люстра. Першае й другое паўрадکوۛе кожнага радка становяць сабой люстрана-сымэтрычную канструкцыю... Сымэтрыя – застылая краса, што асацыюецца пераважна з архітэктураю» [5, с. 74]. І сапраўды, які больш удалы памер мог выбраць паэт, які піша пра спраўленне сабе помніка, як ні той, што ўтрымлівае тое ж хараство, якое людзі бачаць у творах архітэктуры? Хадановіч і сам перакладае оду ў памер:

Помнік я збудаваў трывалейшы за медзь,
Высачэйшы за высь велічных пірамід.
Ні навалы залеў, ні Аквілёна моц
Не зруйнуюць яго, ані бясконцы бег
Незлічоных гадоў, хуткага часу плынь!
Бо ня цалкам памру! Лепшае, што ўва мне,
Не спазнае труны: слава мая расьці
Вечна будзе расьці паміж спадчыньнікаў, пакуль
Ўсходзяць на Капітоль зь дзевай маўклівай жрэц.
Дзе ў бязводным краі стэпавым людзям Даўн
Валадарыў, дзе мчыць воды свае Аўфід,
Скажучь так пра мяне: нізкі, сягнуў вышынь,
Самы першы, хто стаў на эалійскі лад
Па-лацінску пяць і заслужыў хвалу.
Дык ганарыся мной і валасы мае
Ты зычлівым вянком, Мэльпамэна, спаві [3, с. 155–156].

Зрэшты, памер першага радка паэт перадае недакладна, сумненні выклікаюць націскі ў слове «трывалейшы». Тут можна дапусціць два варыянты прачытання: або націскі маюць першы і трэці склады, або першы і апошні. У першым выпадку памер другога падрадکوۛя не адпавядае арыгінальнаму, а дублюе першае, у другім – антычны памер захоўваецца, але сама растапоۛўка націскаў выглядае спрэчна і ненатуральна. Гэткая ж сітуацыя ў апошнім радку, дзе паўрадکوۛі «ты зычлівым вянком» і «Мэльпамэна, спаві» не маюць адрозненняў у памеры. Роўна адваротная сітуацыя ў перадапошнім радку, дзе абодва паўрадکوۛя зноў маюць аднолькавы памер, але ўжо на ўзор другой паловы.

Апошні з перакладаў – варыянт Антона Францішка Брыля, дзе той дакладна перадае памер лацінскага твора:

Помнік я збудаваў: стойкі над бронзу ён,
А вяршыня ўзрасла над пірамідаў высь;
І ні сівер ліхі, ні ўсепажэрны дождж
Не разбураць яго, ні чарада гадоў
Незлічоных ды бег часу няўпыннага.
Не, памру я не ўвесь: частку найлепшую
Не здабудзе труна. Буду расці хвалай
Век, пакуль на стары схіл Капітолія

Ходзіць першасвятар з дзевай маўкліваю.
Скажуць там, дзе шуміць Аўфід раз'юшаны,
Там, дзе колісь царом бедны вадой Даўн
Люду грубаму быў: з нізкіх узнесены,
Першым я пакарыў слову Італіі
Эалійскі напеў. Годнасцю гэтаю
Ганарыся ды мне голаў з ухвалаю,
Мельпамэна, вянчай дэльфскімі лаўрамі! [1]

Разабраўшы тое, як перакладчыкі перадаюць памер XXX оды, варта прыступіць да вобразнай састаўной. Ужо ў першым радку паэты парознаму падыходзяць да перадачы вобраза. Гаворка ідзе пра выраз «аеге *perennius*». Багдановіч выкарыстоўвае даволі нейтральнае «лепшы», Хадановіч перкладае бліжэй – «трывалеішы», абодва паэты перакладаюць «аеге» як «медзь». Іначай перадае словазлучэнне Брыль: «медзь» ён мяняе на «бронзу», а вышэйшай ступені параўнання не выкарыстоўвае ўвогуле, бярэ апісальнае «стойкі над бронзу». Яшчэ адна цяжкасць узнікае ў трэцім радку, дзе не зусім ясна, як перакласці лацінскае «*situ*», якое ў слоўніку падаецца як «пабудова, збудаванне, стан». Багдановіч апускае гэтае слова і параўноўвае помнік непасрэдна з пірамідамі. Хадановіч з Брылём сыходзяцца на словы «высь», у выніку атрымліваецца таўталогія («высь» – «высачэйшы» ў першага, «высь» – «вяршыня» ў другога), якая пры гэтым не псуе тэкст, а наадварот, дадае выразнасці.

Таксама прысутнічаюць разыходжанні ў перадачы азначэнняў да «*imber*» (моцны дождж, залева) і «*aquilo*» (сівер, Аквілон): «Але толькі А. Ф. Брыль пры перакладзе трэцяга радка Гарацыя захоўвае азначэнні назоўнікаў – “І ні сівер ліхі, ні ўсепажэрны дождж”, у варыянце А. Хадановіча прыметнікі, якія ёсць у тэксце Гарацыя, – адсутнічаюць “Ні навалы залеў, ні Аквілёна моц”, М. Багдановіч апускае ў гэтым радку азначэнне да слова “сівер”, а слова “дождж” аздабляе прыметнікам “едкі”, які мае не ярка выяўленае значэнне, і, канешне, саступае значэнню “ўсепажэрны”, што ў варыянце А. Ф. Брыля» [4, с. 8]. Варта дадаць, што хоць Брылёў прыметнік «ўсепажэрны» сапраўды выразнейшы, але далейшы ад арыгінала, дзе ўсё ж «едкі». Атрымліваецца пэўная кампенсацыя слабейшага значэння для азначальнага назоўніка. Акрам таго, узнікаюць пытанні і да перакладу саміх назоўнікаў. Брыль і Багдановіч перакладаюць «*imber*» як «дождж», а «*aquilo*» – «сівер». У Хадановіча ж больш блізкае «залеў» і, што адметна, «Аквілён» замест «сівер». Аквілон – аналаг грэчаскага Барэя, прадстаўлены боствам паўночны вецер, самы люты з усіх.

У частцы, дзе Гарацы сцвярджае пра ўласную бессмяротнасць праз вечную славу, ён выкарыстоўвае выраз «*multaque pars mei*», што даслоўна

«і вялікая частка мяне», паэты перакладаюць не колькаснымі адносінамі, а якаснымі, прычым Багдановіч і Хадановіч выкарыстоўваюць вышэйшую ступень параўнання «лепшая», а Брыль найвышэйшую – «найлепшая». А імя Лібіціны, багіні смерці і пахавання, няма ў ніводным перакладзе, паўсюль замяняецца апісальна. З пункту гледжання сэнсавага гэта не можа лічыцца вялікай стратай, але такія пераклады губляюць у дакладнасці перадачы паэзіі Гарацыя, для якой характэрным ёсць менавіта канкрэтнасць і рэчыўнасць вобраза. Далей Гарацы апісвае месца, дзе нарадзіўся, сваю родную Апулію, і сцвярджае, што слава пра яго разляціцца, як пра таго, хто дасягнуў вышынь з нізоў і хто першым наблізіў эалійскія памеры да лацінскіх вершаў. Але цікавы момант звязаны менавіта з тым, дзе разляціцца гэтая слава. Пытанне ў перадачы інфінітэўнага абароту з двума залежнымі сказамі ў радках 10–14: «Dicar, qua violens obstrepit Aufidus et qua pauper aquae Daunus agrestium regnavit populorum, ex humili potens, princeps Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos» [6].

Трэба вызначыць, да чаго дапасаваныя даданыя сказы, якія ўводзяцца злучнікам «qua». Калі дапусціць, што да «dicar», то, атрымліваецца, слава паэта абмяжоўваецца толькі тымі мясцінамі, якія ён апісвае, а гэта наўрад ці адпавядае і задуме аўтара, і рэчаіснасці. Правільней разглядаць прыналежнасць гэтых дадanych сказаў да інфінітэўнага абарота з «deduxisse». У Хадановіча і Брыля гэтай прыналежнасці не прасочваецца. Багдановіч жа дадае «раджоны там» і тым самым пазбягае двузначнасці.

Вартыя ўвагі вобразы вянка, якім Гарацы просіць яго ўвянчаць, і той, каго ён просіць. У арыгінале паэт называе музу на імя – «Melpomene», а ўзнагародзіць яна павінна «Delphica lauro», то бок «дэльфійскім лаўрам» або «дэльфійскім лаўровым вянкам». Абодва варыянты прысутнічаюць у беларускіх перакладах. Багдановіч і Хадановіч выкарыстоўваюць менавіта «вянок», толькі апошні прыбірае «дэльфійскі», а ў якасці азначэння дадае «зычлівы». Слова з такім значэннем ёсць у арыгінале — «violens». Яго Брыль перакладае дапаўненнем «з ухвалаю». Затое спадар Антон Францішак адмаўляецца ад «вянка», а карыстаецца проста «дэльфійскім лаўрам», што бліжэй да арыгіналу і творчай манеры Гарацыя. Абодва сучасныя паэты называюць імя Мэльпамены, а вось Багдановіч ужывае больш абагульненае «Музай». Бо Мэльпамена – адна з дзевяці муз, а дакладней, муза трагедыі. Верхавадам музаў, у сваю чаргу, быў Апалон, чый храм знаходзіўся ў Дэльфах. Адным з атрыбутаў бога мастацтваў быў лаўр. Адсюль і вобраз дэльфійскага лаўра, то бок дэльфійскага лаўровага вянка, якім узнагароджвалі пераможцаў у Піфійскіх гульнях.

Такім чынам мы можам сцвярджаць пра наяўнасць традыцыі перакладу XXX оды Гарацыя, дзе паэты скрозь гады спрачаюцца адно з адным, дапаўняюць адно аднога, развіваючы пры гэтым успрыняццё антычнае спадчыны праз прызму беларускай мовы.

У якасці практычнага выніку нашай працы прыкладаем уласны варыянт перакладу XXX оды Гарацыя:

Помнік справіў сабе, стойкі ён больш за медзь,
царскі стан пірамід пераўзыходзіць ён.
Ані ўедлівы дождж, ні Аквілон ліхі
не зруйнаюць яго, ні чарада гадоў
незлічоных, ані часу няспынны рух.
Не зусім я памру: частка вялікая
Лібіцініных рук збегне, і славаю,
што не ссохне павек, буду расці, пакуль
жрэц усходзіць на холм з дзевай маўкліваю.
Дзе буяе Аўфід, дзе на бязводдзі Даўн
быў там колісь царом люду сялянскаму,
скажуць, што я адтуль велічыні сягнуў,
Эалійскую песнь на Італійскі лад
першы я запяяў. Узганарыся ж і
мне Дэльфійскім вянком згодна з заслугамі,
Мэльпамена, уві міласціва галоў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Брыль, А. Ф.* Квінт Гарацый Флак. Легкадумны заўсёды я. Выбраныя оды / А. Ф. Брыль. – Рэжым доступа: <http://prajdzisvet.org/kit/108-liehkadumny-zausiody-ja.html>. – Дата доступа: 06.05.2022.
2. Галасы з-за небакраю: анталогія паэзіі свету ў беларускіх перакладах XX ст. / склад. М. Скобла ; уступны артыкул Е. Лявонавай, навук. рэд. Л. Баршчэўскі. – Мінск : Лімарыус, 2008. – 896 с.
3. *Гарацый.* Ода II, 20; Ода III, 30 / пер. А. Хадановіча і С. Карчыцкага // *Annus Albaruthenicus-2001*. – Крынкі, 2001.
4. *Несцер, Н. В.* «Помнік» Гарацыя як феномен беларускай літаратуры / Н. В. Несцер // *Вестник Полоцкого государственного университета*. № 1. Серия А. Гуманитарные науки. 2016. — С. 2–9.
5. *Хадановіч, А.* «Засыпетыя на Гарацым. Тры стратэгіі будаўніцтва «Помнікаў» (Пушкін, Міцкевіч, Бадлер ды іншыя)» / А. Хадановіч // *Arche-Skaryna*. – 2001. – No 3 (17). – С. 73–84.
6. *Paul Shorey and Gordon J. Laing.* Horace. Horace, Odes and Epodes. // *Paul Shorey and Gordon J. Laing* // Benj. H. Sanborn & Co. – 1919. – 519 p.